

Kỷ Niệm 100 Năm Phong Trào Đông Du (1905-2005)

Thứ sáu, 14 Tháng 1 2011 14:01

1. Nh? ông giúp s?c kh?i dòng ??u,

Ng??i v??t trùng d??ng ngày càng nhi?u. (1)

Ng??i kh?i dòng ??u cho Phong trào ?ông du không ai khác h?n là T?ng B?t H?. Ch?ng nh?ng Phan B?i Châu và ??ng T? M?n kh?c tên Ông ??u tiên trên b?ng Vi?t Nam Ngh?a Li?t vì ông là "ng?n sống tr??c tiên c?a l?p thu? tri?u m?i ?ang bành tr??ng, ng?n l?a ??u tiên c?a b? máy ?ang b?c phát" (2) mà Nguy?n Th??ng Hi?n c?ng ?ánh giá cao hành ??ng c?a ông là "k?t thúc ngh?a h?i c? mà m? ra ngh?a h?i m?i". (3)

T?ng B?t H? (1858- 1906) tên th?t là T?ng Doãn V?n, "tên ch? là S? Tri?u, ng??i t?nh Bình ??nh, b?n tính hào m?i, ki?n th?c th?u su?t, khí phách c??ng ngh?. Trong lúc nói n?ng thì thái ?? hoà nh?i, d?u d?ng, g?n g?i ng??i ta"... (4) ?ã chi?n ??u trong ngh?a h?i C?n v??ng Bình ??nh. Khi C?n V??ng Bình ??nh tan r?i, ông thoát sang Trung Hoa. Ng??i Pháp xem ông là m?t phái viên r?t ??c l?c c?a Tôn Th?t Thuý?t b?y gi? ?ang an trí ? Thi?u Châu. Ông ?i v? th??ng xuyên gi?a Qu?ng ?ông và Hu?, nh? th? mà s? phu ? Hu? bi?t ??n nh?ng bi?n ??ng ? Vi?n ?ông. Ch?ng nh?ng ??c tân th?, ông còn l?n l?i kh?p vùng ?ông Á: Trung Hoa, Nh?t B?n, ?ài Loan và t?ng xu?ng ??n Nam D??ng (Indonesia).

M?i quan h? gi?a phái viên và chàng r? quan Ph? Chính h?n ?ã g?i m? ra nhi?u v?n ??:

- S? l?c h?u c?a n?n giáo d?c t? ch??ng khoa c? trên n?n t?ng t? th? ng? kinh.

- Phong trào C?n v??ng th?t b?i, con ???ng gi?i phóng dân t?c lâm vào cu?c kh?ng ho?ng t? t??ng và b? t?c.

- Ph?i phá vòng ki?m h?m c?a th?c dân ?? qu?c ?? ??t m?i quan h? v?i ?ông Nam Á: n??c Nh?t ?ã duy tân và hùng c??ng, Trung Hoa ?ang th?c t?nh...

Nguy?n Th??ng Hi?n ?ã nh? l?i m?t trong nh?ng l?n g?p g? ?y: "Mùa Xuân n?m M?u Tu?t (1898) S? Tri?u t? n??c ngoài tr?n v?, g?p tôi ? Hà Thành, m?i m?t l?n mà ?ã nh? b?n c?... Tôi m?i bàn v?i S? Tri?u là mu?n c?u n??c mà không lo k?t n?p anh hào và th?m đồ con cháu các nhà có thù v?i gi?c thì không ???c..., nên ?em h? xu?t d??ng , tôi luy?n tài h? ?? ngày sau làm r??ng c?t cho n??c" (5)

Th?t không th? tin ???c r?ng chính trong n?m 1898 khi mà cu?c kh?i ngh?a vô v?ng c?a Võ Tr? và Tr?n Cao V?n ? Phú yên th?t b?i th?m h?i thì phong trào ?ông Du ?ã manh nha dù cho k? ho?ch c?a T?ng và Nguy?n ?ã không th?c hi?n ???c.

Chúng tôi ng? r?ng nh?ng cu?n tân th? ??u tiên mà Nguy?n Th??ng Hi?n ?ã có may m?n ti?p c?n ?ã t? tay T?ng Doãn V?n. Phan B?i Châu ?ã ???c ??c tân th? và nghe chuy?n T?ng B?t H? t? Nguy?n Th??ng Hi?n: "... Tôi xem nh?ng pho sách ?y m?i hi?u qua ???c tình tr?ng c?nh tranh ? trong hoàn h?o, th?m tr?ng qu?c vong di?t ch?ng càng kích thích trong v? sâu l?m. Tiên sinh l?i k? nh?ng vi?c ngh?a d?ng c?a ông T?ng B?t H? cho tôi nghe, tôi chôn sâu ng??i ?y ? trong lòng, và cái t? t??ng phá c?a s? l?ng ??n lúc ó m?i manh ??ng"(6)

Ch?ng nh?ng là "kh?i mũi, m? ??u", T?ng B?t H? còn là ng??i d?n ???ng cho Phan B?i Châu ?ông du và tích c?c gi?i quy?t nh?ng khó kh?n bu?i ??u m?t cách hi?u qu?. Phan B?i Châu ?ã kh?c ho? chân dung T?ng m?t cách tuy?t ??p:

"Ông tu?i ngoài b?n m?i mà râu m?y c?t cách, tr?i h? s??ng thu, trông qua m?t l?n mà bi?t ch?c là ng??i duy?t l?ch ?ã dày l?m. Ng?i nói chuy?n, ông k? tình hình ngoài b? r?t k?, mà nói ??n nhân v?t n??c Tàu hi?n th?i càng r?ch rồi nh? ??m ti?n trong túi. Tôi ???c g?p ông, m?ng là tr?i trao..." (7)

2. Phan B?i Châu và C??ng ??

Sau khi g?p Ti?u La và th?ng nh?t ý ki?n v?i v?êc tìm ki?m m?t Lê Trang Tông ?? ?ng phù làm

Kỷ Niệm 100 Năm Phong Trào Đông Du (1905-2005)

Thứ sáu, 14 Tháng 1 2011 14:01

minh ch? và không b?ng lòng v?i m?t Tôn Th?t To?i " khi th?c ngó c?ng t?m th??ng", Phan B?i Châu ?ã ra Hu? lân la giao ti?p v?i con cháu Hi?p Hoà và con c? ??ng Khánh nh?ng không th?y ai tâm h?p. Cu?i cùng, ?ã lâu ngày m?i th?m dò ???c k? Ngo?i h?u là ng??i "s?n có chí l?n".

K? ngo?i H?u C??ng ?? thu?c dòng tr??ng c?a vua Gia Long; h?u du? c?a Anh Du? ?ông cùng Nguy?n Phúc C?nh. Ch?ng may, ?ông cùng m?t s?mnên không th? k? th?a ngôi v? và Gia Long ?ã ch?n Hoàng t? th? t? là Nguy?n Phúc ??m k? v? thay vì cháu ?ích tôn là Phúc ???ng (M? ???ng) (8) mà ?a s? ??i th?n ?ng h?: Ông c?a C??ng ?? là con c?a M? ???ng; C?m Hoá công L? Chung (Du? Chung) Hàm hoá H??ng công, con c?a C?m Hoá, là thân ph? c?a C??ng ??.

Theo C??ng ??, sau khi vua Hàm Nghi b? b?t và b? ?ày, Phan ?ình Phùng ?ã cho ng??i liên l?c v?i Hàm Hoá và mu?n Hàm Hoá thay Hàm Nghi ? ngôi v? lãnh ??o tinh th?n cho phong trào C?n V??ng. Hàm hoá l?y c? tu?i già mu?n giao l?i ??a v? ?y cho C??ng ?? lúc b?y gi? m?i m??i hai tu?i (1894). Vì?c không th?c hi?n ???c vì phái viên c?a Phan ?ình Phùng là H? quý Châu lâm b?nh m?t và n?m sau cu?c kh?i ngh?a H??ng Khê c?ng ch?m d?t cùng v?i sinh m?nh c?a ng??i lãnh ??o.(9) Mùa thu n?m Quý Mão (1903), khâm s? Pháp Auvergne mu?n tru?t ph? Thành Thái, có th?m dò C??ng ?? ?? thay th? nh?ng vì?c không thành.

L?n th? ba C??ng ?? có c? h?i ?? tr? thành b?c chí tôn là vào n?m 1907. Vua Thành Thái b? tru?t ph? và Pháp c?ng nh? tri?u ?ình Hu? tìm ng??i k? v?. Th??ng th? b? công là Nguy?n h?u Bài, theo Thiên Chúa giáo, ?ã không ng?n ng?i ?? ngh? v?i ng??i Pháp cho r??c C??ng ??, ?ang l?u vong ? Nh?t B?n v?i c??ng v? H?i ch? Duy tân h?i, v? Hu? ?? ?a lên ngôi! Gi?i thích s? ki?n này, tài li?u Pháp cho bi?t t? khi ??t n?n ?ó h?, m?t phe phái ?ã hình thành trong gi?i quan l?i và tín ?? Thiên Chúa giáo v?i m?c ?ích ??a dòng tr??ng c?a ?ông cùng C?nh lên ngai vàng ? Hu? (10). Không có gì khó hi?u ???c mu?n c?a dòng tr??ng và ý ?? c?a tín ?? Thiên chúa giáo n?u ta bi?t r?ng ?ông cùng C?nh có m?i quan h? thân thi?t v?i Bả ?a L?c và mu?n c?i ??o. Xu h??ng ?ó c?ng th? hi?n trong v?êc C??ng ?? gi?i thi?u Nguy?n H?u Bài, ??c v?n Hi?n... tham gia Duy Tân h?i n?m 1904.(11)

Ph?i ch?ng chí l?n c?a C??ng ?? xu?t phát t? nhân thân c?a ông? Ph?i ch?ng vì c?m nh?n ???c ?i?u ?ó mà Phan Châu Trinh bài bác v? minh ch? c?a Duy Tân h?i ? S? th?c l?ch s? cho th?y r?ng C??ng ?? không cam ch?u thân ph?n c?a m?t Lê Trang Tông - v? minh ch? danh ngh?a- mà d?n d?m mu?n có th?c quy?n, càng không ph?i th?c quy?n c?a m?t ng??i lãnh ??o Duy Tân h?i mà là th?c quy?n c?a m?t v? vua t??ng lai.

Trong giai ??an ??u khi Duy Tân h?i m?i thành l?p (1904) bên c?nh nh?ng Ti?u la Nguy?n Thành (1863) Châu Th??ng V?n (1856), ?? ??ng Tuy?n (1856), T?ng B?t H? (1858), Phan B?i Châu (1867) thì h?i ch? ch? là m?t thanh niên m?i ngoài hai m??i tu?i ch?a có chút thành tích gì trong khoa b?ng, h?c v?n c?ng nh? ??u tranh. Vai trò m?t v? minh ch? danh ngh?a còn non tu?i ??i ?ã th? hi?n rõ nét trong bu?i ??u xu?t d??ng. T?i nhà L?u v?nh Phúc, n?i Tán t??ng Nguy?n Thi?n Thu?t tá t?c, hai v? lãnh ??o h? Phan - m?t c?a Duy tân h?i, m?t c?a Phong trào Duy tân công khai - bàn lu?n chính tr?. Phan Tây H? ?ã ch? trích ch? ?? quân quy?n th?m t?, cho r?ng cái t? quân ch? chuyên ch? không tr? ???c thì tuy ph?c qu?c c?ng ch?a ph?i là h?nh phúc! Ch?ng nh?ng C??ng ?? ch? "t?a c?t mà nghe" mà sau ?ó trong m?t b?c th? g?i cho hoàng t?c ? Hu? ?ã t? x?ng là ng??i th?a k? "gi?c c?a dân". (12)

Dân t?c h?u C??ng ?? bá?i cáo ? ng? tôn nhân li?t tôn...

Theo tài li?u c?a Pháp, ch? dân t?c ?? ch? ngôi quân ch? là m?t t? c?a Phan Châu Trinh ??t ra khi ?àm lu?n v?i các môn sinh c?a L??ng V?n Can ? Hà N?i nhân khoa thi H?i n?m Giáp Thìn (1904), mạnh nh? ý t??ng v?m?t n?n c?ng hòa... C? nh?ng quan l?i trung thành v?i th?c dân nh? Lê Hoan, Hoàng Tr?ng Phu c?ng nh?n ???c v?n b?n này. (13)

Và th?t h?p lý khi Phan B?i Châu ?a v? h?i ch? vào h?c tr??ng Ch?n Võ ?? ???c rèn luy?n cùng v?i Nguy?n Th?c Canh, L??ng Ng?c Luy?n và Nguy?n ?i?n. C??ng ?? ?ã không ch?u ???c s? kh? luy?n. Theo Nguy?n Th?c Canh ??n cu?i n?m 1906 C??ng ?? m?i nh?p tr??ng và r?i tr??ng và tháng 11-1907. M?t n?m h?c t?p "l? ??nh bài v? nhà tr??ng nên thành tích b? nhân ? tr??ng Ch?n Võ b?y gi? th??ng vào h?ng kém" (14)

Tr??c khi v? n??c, Phan Châu Trinh ?ã c?n d?n Phan B?i Châu "qu?c dân hy v?ng ch? n?i mình ông. K? ng?ai h?u không c?n gì ?âu". L?i ngỗ l?i v?i du h?c sinh trong b?a liên hoan ti?n ??a "Khuyến anh em nên ra s?c h?c hành, ??n nh? v?n ?? qu?c th? và chính tr? t??ng lai thì không mu?n phát bi?u ý ki?n" (15)

Trong m?t b?c th? g?i riêng cho C??ng ??, Phan Châu Trinh ?? kích m?nh m?:

"Nh? ??c b?t quá nh?t h?c sinh, nh? ký vô qu?c h?, hà s? v? dân? Ký vô dân h?, hà s? v? ch?..."

(Anh b?t quá ch? là m?t sinh viên bình th??ng. ?ã không có n??c làm sao anh có qu?c dân? ?ã không có qu?c dân, anh x?ng ch? v?i ai?...)

T? li?u c?a Pháp cho bi?t t?c gi?n vì nh?ng l?i ?? kích trên, C??ng ?? ?ã vi?t th? cho các quan l?i thân thi?t c?a ông ? tri?u ?ình Hu? t? cáo thái ?? ch?ng quân ch? c?a Phan mà h?u qu? là b?n án n?ng n? dành cho Phan nhân v? Ch?ng thu? 1908. (16)

Th?c ra ch?ng c?n th? c?a C??ng ?? (n?u có), Phan Châu Trinh ?ã mua chu?c óan thù v?i tri?u ?ình Hu? b?ng th? g?i toàn quy?n Paul Beau r?i! C??ng ?? sau khi r?i tr??ng Ch?n Võ c?ng là lúc h?c sinh Nam K? du h?c ngày càng ?ông. S? ng??ng m? c?a ??ng bảo Nam K? ??i v?i h?i ch? dòng dõi ?ông Cung c?ng nh? s? tôn sùng v? h?i ch? c?a h?c sinh Nam K? ?ã t?o cho C??ng ?? m?t t? th? m?i. Các du h?c sinh đi?n ki?n C??ng ?? ??u ph?i l?y 5 l?y nh? là nghi l? quân th?n!(17). Khác v?i du h?c sinh B?c K? và Trung k? luôn coi Phan B?i Châu là ng??i lãnh ??o quan tr?ng và th?c s? c?a H?i, các h?c sinh Nam K? còn n?ng t? t??ng tôn quân ?ã xem C??ng ?? là ng??i lãnh ??o cao nh?t và Phan B?i Châu ch? gi? vai trò ph? tá.

C??ng ?? l?y l?i h? Nguy?n Phúc, m?t cách t? ch?i cách ??t tên theo phiên h? mà Minh M?nh áp ??t cho t?t c? h?u du? c?a ll anh em c?a ông. Ông l?y tên Nguy?n Phúc Dân, t??ng t? nh? tên c?a hai ng??i con c?a ?ông cung C?nh là Phúc Thùy và Phúc ???ng. Aán c?a ông kh?c Gia Thành (v??ng hi?u hay niên hi?u ?) khi?n ng??i ta liên t??ng ??n niên hi?u Gia Long c?a Th? t? nhà Nguy?n (18).

3. V? t?m ?nh C??ng ?? - Phan B?i Châu

?
nh
C??ng
?? và
Phan
B?i
Châu

T?m ?nh mà chúng tôi mu?n ?? c?p ? ?ây là t?m ?nh C??ng ?? và Phan B? Châu. M?y ?i?m c?n chú ý:

- C??ng ?? và Phan B?i Châu ??u m?c l? ph?c Tây ph??ng r?t trang tr?ng.

- ?nh ???c ch?p trong m?t ti?m ?nh ch? không ph?i ? trong nhà hay ngoài tr?i.

Hai ?i?m ?ó cho th?y ?ây là là m?t t?m ?nh chính th?c ???c ch?p v?i m?t m?c ?ích s? d?ng nào ?ó. Có ?i?u H?i ch? thì ??ng trong khi v? t?ng lý thì ng?i ngay ng?n trên gh?. T?m ?nh vì th? s? là l?i c?i chính nh?ng ai tín r?ng H?i ch? C??ng ?? là ng??i lãnh ??o ?ích th?c và Phan B?i Châu ch? là ng??i ph? tá, cho dù là m?t ph? tá ??c l?c. Ph?i ch?ng không ti?n nói rõ v?i h?c sinh ?ông Du và nh?t là h?c sinh g?c Nam K?, Phan B?i Châu ?ã ch? ??ng và có d?ng ý khi cho ch?p t?m ?nh trên?

Dù th? nào ch?ng n?a, sau khi c? hai b? tr?c xu?t ra kh?i ??t Nh?t, Phan B?i Châu và C??ng ?? ?ã không còn g?n k?t trong h?at ??ng. Khi thành l?p Vi?t Nam Quang Ph?c h?i n?m 1912 thì h?p tác gi?a C??ng ?? và Phan B?i Châu ch? còn là danh ngh?a. Vi?c Vi?t Nam Quang Ph?c h?i mình ??nh tôn ch? c?a h?i là "Khôi ph?c Vi?t Nam, ki?n l?p Vi?t Nam C?ng hòa Dân qu?c" ?ã b? các ??i bi?u Nam K? ph?n ??i. "??ng bảo trong Nam d?i v?i K? ngo?i h?u tín ng??ng r?t sâu, nào ch?t ?y ch?a b?ng ch?c mà ??i ???c". (19)

C??ng ?? lúc b?y gi? ? H?ng Kông ?ã tránh m?t không tham d?. Dù v?y, h?i ngh? thành l?p VNQPH v?n dành cho C??ng ?? ch?c v? H?i tr??ng kiêm B? tr??ng T?ng b?.

Ông h?i tr??ng C??ng ?? nói gì v? t? ch?c v?a ???c c?i t?:

"Tháng 5 n?m Nhâm Tý (1912), ông Phan B?i Châu m?i b? nhân v? Qu?ng Châu ?? ti?n hành s? c?i t? Vi?t Nam Quang Ph?c h?i, song b? nhân khi ?y m?c b?nh không v? ???c, nên vi?t th? giao quy?n cho ông Phan ti?n nghi hành s?. Ông Phan ???c b?u ch?n là t?ng lý, t?c là ng??i thay quy?n h?i ch? ch?p hành vi?c h?i. Hoàng Tr?ng M?u làm bí th?" (20) V? h?i tr??ng ?ã không nói gì ??n s? thay ??i tôn ch? c?a VNQPH, c?ng không bu?n nói ??n t? ch?c c?a h?i g?m T?ng v? b? mà C??ng ?? ??ng ??u, Bình ngh? b? và Ch?p hành b? g?m t?t c? 15 ng??i ph? trách. Hoàng tr?ng M?u ch? gi? ch?c Quân v? ?y viên l?i ???c C??ng ?? xem là nhân v?t th? hai sau Phan B?i Châu và không th?a nh?n mình b?ch ch?c h?i tr??ng c?a mình.

Nh?n xét v? t? ch?c m?i ???c thành l?p, C??ng ?? vi?t:

"Nh?ng làm vi?c mà kinh t? t? mình không có, ch? có ng??i ngoài giúp ?? khó có k?t qu? t?t nên nh?ng h?at ??ng c?a ông Phan h?i ?y lúc ??u tuy có r?n r?c nh?ng sau ch?ng kh?i im d?n ?i, cho ??n cu?i n?m thì c? h? không có gì n?a".

Vi?c c?a VNQPH là vi?c c?a ông Phan, và c? h? không còn gì vào cu?i n?m 1912. Không còn gì hay còn gì thì trên th?c t? VNQPH không còn ch? trong tâm trí C??ng ???. Và C??ng ?? có nh?ng h?at ??ng ??c l?p: v? Nam K? ba thánng (1913) quyền góp ch?ng 50.000 ??ng, ?i Âu Châu tám tháng (1913-1914). T? ?ó C??ng ?? h?u nh? không còn h?at ??ng nào liên quan ??n VNQPH dù trên danh ngh?a ông v?n là h?i tr??ng. Th?m chí khi ?? c?p ??n cu?c kh?i ngh?a n?m 1916 mà vua Duy Tân ??ng ý tham d? , c?ng không bi?t (và làm nh? không bi?t?) r?ng cu?c kh?i ngh?a ?ó là do VNQPH trong n?c t? ch?c. C??ng ?? c?ng không h? nh?c ??n cu?c kh?i ngh?a Thái Nguyên (1917) do L??ng Ng?c Quy?n (ng??i ??ng chí ?ã cùng ông h?c m?t th?i gian ? tr??ng Ch?n Võ) v?i danh ngh?a VNQPH. T? n?m 1912 cho ??n lúc Phan B?i Châu b? b?t (1925), C??ng ?? và Phan B?i Châu ?ã th?c s? không còn chung chí h??ng và h?at ??ng.

Tr?n Vi?t Ng?c

Chú thích

(1) ??ng ?oàn B?ng - Phan Th? Hán : Vi?t Nam Ngh?a li?t s?, nguyên tác Hán v?n, b?n d?ch c?a Tôn Quang Phi?t, nxb V?n H?c, Hà n?i, 1972. Trang 32

(2) nh? trên, trang 25

(3) nh? trên, trang 26

(4) nh? trên, trang 32

(5) nh? trên, trang 34

(6) Phan B?i Châu - T? phán, nxb Anh Minh, Hu?, 1956. Trang 27

(7) nh? trên, trang 42

(8) Nguy?n Phúc ???ng t?c M? ???ng, L? Chung t?c Du? Chung.

(9) C??ng ??, Cu?c ??i cách m?ng C??ng ??, nguyên tác Nh?t ng? do ký gi? Tùng Lâm ch?p bút, b?n d?ch c?a Ban Tuyên truy?n VNPQH. Tráng Li?t xu?t b?n, Sài Gòn, 1957

(10) Note sur l'agitation anti-francaise depuis 10 ans et le parti nationaliste annamite. Annexe au Rapport de M le Gouverneur General de l'Indochine a` M le Ministre. A.O.M ký hi?u 3F 34-65514. Tài li?u ?ánh máy, trang 15

(11) C??ng ??, s?d, trang 14

(12) Note sur l'agitation..., tl?d, trang 19

(13) Nh? trên, trang 21

(14) C??ng ??, s?d, trang 25. Theo C??ng ?? thì ông h?c ? Ch?n Võ t? gi?a n?m 1906 ??n ??u 1908.

(15) Tr?n Tr?ng Kh?c, N?m m?i b?n n?m h?i ngo?i. C? s? ?n loát Xây d?ng, Sài gòn, 1971, trang 28

(16) Note sur l'agitation..., tl?d, trang 23

(17) Nh? trên, trang 27 (v? v? án Gilbert Chi?u ? M? Tho n?m 1908)

(18) Nh? trên, trang 3

(19) Phan B?i Châu, T? phán, s?d, trang 146

(20) C??ng ??, s?d, trang 54

- ?nh C??ng ?? và Phan B?i Châu

- B?ng t?t nghi?p Khoa Anh ng? do tr??ng ?ông kinh Cao ??ng S? ph?m c?p cho Tr?n Tr?ng Kh?c (t?c Nguy?n Th?c Canh) n?m 1917

- B?ng Bác s? Y khoa do ??i h?c Berlin (??c qu?c) c?p cho Tr?n Tr?ng Kh?c, n?m 1931 - B?n d?ch ti?ng Hoa do s? quán Trung hoa ch?ng.

<http://chimviet.free.fr/lichsu/tranvietngac/tvns049.htm>